

УДК: 1(075)8

ПРАЦЯ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

Гнилицька Н.О. (м. Сєвєродонецьк, Луганська обл.)

Анотації

В статті дається аналіз соціокультурних аспектів феномена праці, чинників формування мотивів до праці в ринкових умовах; умови особистісної самореалізації індивіда через працю; сутність праці як соціокультурного явища; формується новий напрямок наукових досліджень, що носить назву філософії праці; шляхи і напрями вдосконалення організації та умов праці, сприяння внутрішній задоволеності працею; винагороди та визнання праці як головного чинника становлення і розвитку особистості.

In the article the author gives the analysis of socio-cultural aspects of phenomena of labor, factors of motivation to labor in market conditions; terms of personal self-realization of individual through labor; essence of labor as the socio-cultural phenomenon; forms new direction of scientific researches, that carries the name of philosophy of labor; ways and directions of perfection of organization and terms of labor, assistance to internal satisfaction by labor; reward and confession of labor as a main factor of becoming and development of personality.

Ключові слова

ПРАЦЯ, ТРУДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ, ЛЮДИНА, МОТИВАЦІЯ ДОСЯГНЕННЯ, СОЦІУМ, СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН, ФІЛОСОФІЯ ПРАЦІ, ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ПРАЦЮ, САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ

Вступ

Аналіз праці в нових умовах соціального буття спонукає з'ясувати підходи до розуміння сутності праці, виокремити атрибути трудової активності людини та осмислити працю як соціокультурний феномен. Біля витоків теорії праці та її значення для суспільства стоять такі видатні теоретики, як М.Вебер, Ф.Кене, К.Маркс, Д.Рікардо, Ж.Б.Сей, А.Сміт, А.Тюрго. Серед сучасних зарубіжних дослідників феномена праці слід відзначити П.Друкера, І.Кірцнера, У.Оучі, Д.Севеджа, Дж.Тіммонса, М.Фрідмена, Ф.Хайєка, А.Хоскінга. Вони розглядали працю в рамках інноваційної діяльності та підприємництва, пов'язаних з ризиком в умовах сучасного ринку, акцентуючи увагу переважно на економічній суті праці, проте відзначали її соціальні, політичні характеристики і функції. Проблему соціально-психологічної специфіки праці індивідуума, особливостей рис вдачі, мотивацію діяльності, успішно досліджували Дж.Аткінсон, А.Маслоу, Д.Мак-Клелланд. До традиційних мотивів ефективної праці вони додали «мотивацію досягнення».

Осягненню феномена праці присвячені також наукові розвідки російських та українських дослідників, а саме - А. Ашкерова[1], Дунаєва Б.Б. [2], І.І.Дубини [3], В.А.Каменецького, В.П. Патрикєєва [4], А.М.Мудрик [5], Е. Сишикової [6], І.І.Чанглі [7], Л.А. Тутов [8] та інших. Але проблема є недостатньо висвітлена у сучасній науковій літературі і це обумовило написання цієї статті.

Мета статті:

- з'ясування сутності праці як форми активності людини;
- осмислення праці як соціокультурного феномена.

Обґрунтування проблеми

Проблема феномена праці актуальна, тому що з працею пов'язане життя людини, соціальна та особистісна реалізація. Успіхи в праці надають людині почуття задоволення собою та своєю працею. Соціокультурні трансформації, що відбуваються в сучасній Україні, ставлять людину в стан невизначеності. За допомогою категорії „праця” представляється можливим пояснити й осмислити зміст засобів розвитку і реалізації суб'єктності особистості. Визначення терміна «праця» становлять досить широкий значеннєвий спектр: праця визначається в поняттях витрати енергії, фізичних зусиль по подоланню опору, переробки й передачі інформації, доцільної або соціально необхідної діяльності тощо. Неоднорідність поняття праці пов'язана з тим, що, по-перше, різні наукові дисципліни вивчають різні прояви праці, і, по-друге, сама трудова діяльність проявляється по-різному в різних історичних, соціальних і економічних умовах.

Якщо звернутися до етимології слова "праця", то практично у всіх індоевропейських мовах слово «працювати», "трудитися" спочатку означає "залишитися без батьків", тобто бути приреченим на нестаток, важке існування, мучення, тягарі, повинність, біль, труднощі (наприклад, німецьке "arbei", готське "arbas", французьке "travail", латинське "labor"). В англійській мові слово "labour" також означає зусилля, життєві турботи, стан виснаження, тривоги, страждання й навіть родові муки [9]. У російській мові слова "труд" і "трудно» (важко) є однокорінними, так само як "работа" і "раб" (підневільний працівник). Ми бачимо, що вже вихідні змісти слова "праця" підкреслюють у якості пріоритетних примус, необхідність значних фізичних зусиль для того, щоб добувати засоби до існування, і тим самим протиставляють працю творчості, що асоціюється переважно з вільним проявом людських здібностей. Ця традиція закріпилася в західній культурі й обумовила специфічне розуміння праці і її "природне" протиставлення творчості.

У філософії праця вивчається переважно з онтологічних і аксіологічних позицій: специфіка й зміст праці, природа праці, її зміст і значення для людини. Праця нерозривно пов'язана з історією та традиціями суспільства й це дозволяє їй визначати класову структуру і соціальну стратифікацію, економічну діяльність і соціальні інститути

(культуру, освіту, родину), механізми влади і панування. Праця виступає як універсальна категорія, що охоплює всі сторони суцільно людської діяльності, будучи фактором самотворення особистості. Тому філософське осмислення процесу праці і включення його в систему антропосоціального походження та існування людини дозволяє розглядати її не тільки як предметну діяльність, ототожену з речовинністю, але й як процес створення суб'єктом своєї соціальної й індивідуальної особистості.

Праця є джерелом задоволення потреб людини і виступає як універсальне поняття, що охоплює собою всі сторони суцільно людської діяльності. Поряд з цим праця виступає умовою самовдосконалення людини протягом усієї її життєдіяльності. Як самотворення особистості праця дозволяє не тільки по-новому глянути на людину і її місце у світі, але й пояснити та осмислити зміст світоглядних орієнтацій й ідеологічних установок, висунутих сучасним соціальним простором, який потребує розвитку у особистості здатності прийняття рішень, здійснення вибору, визначення свого призначення, виховання відповідальності тощо. Цьому сприяють воля, творчість, дисципліна, що розвиваються паралельно з працею і знаходяться у взаємному зв'язку з нею. Праця поєднує в собі всі сторони людського життя і дозволяє окремому індивідові змінювати навколишнє середовище і змінювати відношення до нього, а також відповідально здійснювати своє власне творення через внутрішню детермінацію, вольовий акт, а також через творчість, що розуміється як процес самовдосконалення особистості.

Перехід сучасного світу до постіндустріального суспільства робить актуальним переосмислення проблеми співвідношення індивідуальної та соціальної суб'єктності. У зв'язку з цим, ми вважаємо, що існує необхідність нового осмислення категорії „праця” і наповнення її змістом, що відповідає сучасним соціальним реаліям і включає процес духовного та інтелектуального формування особистості, процес самореалізації людини як цілісного суб'єкта, як особистості. У цьому змісті необхідним є формування нового розуміння інституту освіти й освітнього процесу, які у більшій мірі повинні розглядатися як сфери виробництва і відтворення соціальної й індивідуальної суб'єктності особистості, що забезпечують життєздатність і прогресивний розвиток суспільства. Аналіз визначень змісту категорії праці в літературі свідчить про відсутність чіткого визначення даної категорії, яке б дозволяло говорити про соціальний зміст праці і соціальних відносин, які впливають з неї. Причина цього полягає в тому, що дотепер під працею розуміється переважно перетворення людиною матеріально-речовинної природи. І хоча враховується розуміння праці як засобу існування соціальної форми матерії, людина розглядається лише як засіб створення передумов об'єктивних умов буття. Розгляд взаємозв'язку праці з іншими категоріями, які описують її характеристики у процесі

реалізації – „волі”, „творчості”, „дисципліни”, „спілкування”, „культури” свідчить, що вони не дозволяють повною мірою говорити про всебічний аналіз категорії „праця”, тому що носять, як правило, однобічний характер.

Не можна розкрити сутність праці якщо не розглядати її як соціокультурне явище, що пов'язує людину з іншими людьми та суспільством взагалі, а також з природою. Праця як активність суб'єкта, спрямована на природу з метою реалізації своєї діяльнійності сутності і ствердження влади над природою, а також її спрямованості на розвиток соціальної та індивідуальної суб'єктності особистості. Історичний розподіл праці по різних галузях і видах діяльності (розділення на професії) розглядається як умова прогресу, оскільки в результаті підвищується якість виробництва. Розподіл праці (особливо на працю «фізичну» і «розумову») розглядається також як основна умова виникнення соціальної нерівності і класів, оскільки були виділені ті, хто управляє, і ті, хто підкоряються. Праця існує в двох основних формах: «жива праця» (як можливість створення благ і багатства – це сам процес праці, сама трудова діяльність) і абстрактна праця, яка виражена у вартості проведених благ (хоча вартість визначається часто не якістю, корисністю товару, а його оцінкою покупцями). При цьому часто є невідповідність між витраченою працею («живою працею») та її вартістю (працівник не завжди одержує відповідну винагороду, тобто абстрактна праця). Це, у свою чергу, дозволяє несправедливо перерозподіляти абстрактну працю (наприклад, той, хто взагалі не працює, може мати багато грошей; це проблема, поставлена ще Платоном). В результаті відбувається «відчуження праці від капіталу», тобто знецінення живої людської праці.

Гроші (капітали) можуть розглядатися як «акумулятори» людських сил, здібностей, надій. Іншими словами, гроші — це своєрідні «частинки людських душ». Найважливішим результатом праці є не вироблюваний товар, а сама людина в її суспільних відносинах. Чи може ідеалом виступати гармонійно розвинений індивід, що як працівник постійно змінює різні види діяльності, освоює їх і стає різносторонньою людиною, і за такий спосіб краще усвідомлює своє місце в світі? ХХІ століття заперечує ідею «покликання», яка закріплює за людиною на все життя певну робочу функцію. І поява феномена «безперервної професійної освіти» підтверджує це. В праці людина перетворюється з «окремо взятого індивіда» в справжню особистість, причетну суспільним ідеалам. Сучасний розвиток феномена праці передбачає її аналіз через категорію культури та принцип соціокультурної обумовленості. Протягом соціальної історії люди засвоїли, зробили своєю домівкою усю земну кулю, вийшли у космос, винайшли неймовірно за кількістю і якістю число засобів діяльності.

Складність пояснення праці як соціокультурного феномена полягає у тому, що праця все ж таки не поступається своєю автономією і не розчиняється цілком у контексті соціальних відносин. Безумовно, праця — категорія, яка визначає індивідуальне в колективному. Жоден працівник не може не спиратися на досягнення трудового капіталу, який його оточує. Праця вимагає співробітництва багатьох людей, вона інтерсуб'єктивна. Міждисциплінарні дослідження, які є характерними для сучасності, підкреслюють, що всякий результат є плодом колективних зусиль. Іншими словами, кожне суспільство має рівень розвинутості праці, що відповідає рівню його цивілізованої розвиненості. В ринкових умовах формування мотивів до праці відбувається як під впливом внутрішніх чинників, що залежать від структури особистості (потреби, інтереси, ціннісні орієнтації, характер, хист, самооцінка), так і під впливом зовнішніх умов. Зовнішні рушійні сили по характеру дії на робітника мають свою специфіку на різних рівнях - державному, регіональному, на рівні підприємства. Зовнішні чинники включають форму політичної системи, стан правової бази держави, стан фінансово-грошової системи країни, економічної політики, яка проводиться в даному регіоні, конкретну ситуацію на підприємстві (форму організації заробітної плати, забезпеченість соціальними благами, організацію і умови праці на виробництві, мету роботи підприємства, атмосферу та дух суперництва в колективі). Ці чинники існують поза робітником об'єктивно і вступають у взаємодію з його внутрішніми спонукальними силами. Результат такої взаємодії визначає мотивацію праці, її силу і спрямування.

Вдосконалення організації та умов праці передбачає підвищення внутрішньої задоволеності роботою шляхом розширення кола вирішуваних задач, забезпечення робітників цікавою роботою, виплати винагороди та визнання їхньої праці, створення комфортних умов для трудової діяльності, надання більшої самостійності, не виключаючи загальний контроль з боку керівництва. Щоб в сучасних умовах підняти роль матеріальних стимулів до праці, необхідно пов'язувати розміри зарплат та премій тільки з реальними трудовими внесками в кінцеві результати праці. Характер праці з формуванням інформаційного суспільства змінюється. Із зростанням ролі знань і інформації елементи творчості присутні у будь-якому вигляді людській діяльності. З одного боку, процес праці набуває більш творчий характер, з іншою, власне творчість - один з аспектів праці в класичному його розумінні. Предмети творчої праці також матеріалізуються в продукт праці або реалізуються як послуга. Людська діяльність в умовах інформаційного суспільства у все зростаючій мірі наповняється елементами творчості.

Висновки

Незважаючи на широкий спектр досліджень проблеми праці, соціокультурні особливості цього феномена залишаються недостатньо досліджуваними. Зазначимо, що праця є основним феноменом життя людини і суспільства. В сучасних умовах здобувають особливу роль різноманітні форми діяльності, що опосередковані відносинами праці. Наприклад, комунікація може бути видом трудової діяльності й формою створення соціальної реальності. Все це свідчить про появу нових атрибутів праці як соціокультурного феномена.

Перспективи подальших досліджень:

– аналіз співвідношення праці і дозвілля в життєвому світі сучасної людини.

Джерела

1. Ашкеров А. Философия труда. Социологическое обозрение. Том 3. № 2.- Москва, 2003// <http://www.sociologica.net/s8/08sta1.pdf>
2. Дунаев Б.Б. Благосостояние - труд, капитал и деньги. — К. : ППНВ, 2005. — 220с.
3. Дубина И.Н Эволюция труда: от принуждения к творчеству// Сборник статей «Философские дескрипты». Выпуск 2.-: Бийск: Издательство Алтайского государственного университета,2002. – С.57-68 с. // <http://irbis.asu.ru/mmc/melnik/9.ru.shtml>
4. Каменецкий В.А., Патрикеев В.П. Труд. — М. : Экономика, 2004. — 590с.
5. Мудрик А.М. Концепція "сродної" праці Г.Сковороди: соціально-філософський аналіз: Автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.03; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2001. — 19 с.
6. Сыщикова Е. К вопросу о социальной сущности труда// Человек и труд.-Москва, 2006. - № 9 // <http://www.chelt.ru/2006/9-06/pinkerton9-06.html>
7. Чангли И. И. Труд. Социологические аспекты теории и методологические исследования. М.: Наука, 1973. - 588 с.
8. Тутов Л.А. Труд как основополагающий феномен жизни в философии хозяйства// Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. - Москва: 2005. - №2. - С. 38-56
9. Мюллер В.К. Новый англо-русский словарь: около 200 000 слов и словосочетаний". – М.: Издательство "Русский язык – Медиа, 2008. – 555 с. // www.rambler.ru/dict/new-enru/02/43/56.shtml

Стаття надійшла 15.04.2009 р.